

УДК 340.12:342.737

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-166-178](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-166-178)

Комнатний Сергій Олександрович,

кандидат педагогічних наук, Національна академія внутрішніх справ, Солом'янська площа, 1, Київ, 03035 email: komnatniy@ukr.net, телефон: +380952802480, <https://orcid.org/0000-0002-2124-2047>

ЗВ'ЯЗОК СВІТОГЛЯДНИХ ОЧІКУВАНЬ ГРОМАДЯН ІЗ ЖИТЛОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ДЕРЖАВИ

Анотація. Розвиток світоглядних очікувань громадян – це закономірні, впорядковані та невідворотні зміни сприйняття суб'єктом його права на об'єкт через тенденцію постійних суспільних трансформацій.

Світоглядні очікування громадян щодо реалізації їхнього права на житло поєднують теорію природи речей, філософію цінностей і теорію форм буття як феноменологічні концепції права і складаються із правосвідомості кожного індивіда зокрема і суспільства загалом.

Під час проведення аналізу досліджень світоглядних очікувань громадян з будь-якою політикою держави, в тому числі житловою, слід враховувати природну дуалістичність кожної людини, яка вимагає комплексного підходу до проблеми функціонування взаємозалежних чинників, а саме: соціум, система правових норм, особистість, внутрішнє сприйняття людиною дійсних норм і реальних дій суб'єктів відповідних норм регулювання.

У сучасних умовах світосприйняття і праворозуміння в українському суспільстві проходить процес трансформації від системи соціалістичного сприйняття взаємних зобов'язань до демократичних принципів розвитку сприйняття політики з урахуванням євроінтеграційного курсу держави, а отже, перебуває на трансформаційному етапі.

Недостатня забезпеченість населення житлом традиційно є потенційним потужним джерелом невдоволення громадян, що мешкають у пострадянських країнах. Значною мірою це пояснюється спадщиною радянської системи, коли держава надавала сім'ям житло на основі неринкових принципів. Інша причина – традиційна нестача житла в радянську епоху. Так чи інакше, ситуація з доступністю житла залишається гострим політичним питанням.

Люди, незадоволені своєю житловою ситуацією, схильні критично ставитися до уряду країни, тоді як власники будинків і квартир більш лояльні до уряду. Серед потенційних джерел нестабільності у пострадянській Євразії дослідники традиційно приділяють більше уваги загальним економічним проблемам і політичним конфліктам, однак напруженість, створювана невіршеним квартирним питанням, є тривалим викликом, ігнорувати який небезпечно.

Патерналістські сподівання значної частини населення України (як і всього пострадянського простору) на визначальну роль держави у забезпеченні громадян

житлом зберігаються й досі. До певної міри такі настрої підтримує і соціальна спрямованість чинної Конституції України, ухваленої 1996 року як політичний компроміс. Тим не менше, норми Основного Закону є нормами прямої дії.

Чи створює держава такі умови на практиці – можна запитати у сімей, які десятиліттями, майже без просування перебувають у чергах для забезпечення житлом у місцевих органах влади.

Ключові слова. Житлова політика, житлові умови, світоглядні очікування, житлове забезпечення, житлові програми, іпотечний кредит, орендне житло, державна підтримка.

Serhii Oleksandrovych Komnatnyi,

Candidate of Pedagogical Sciences, National Academy of Internal Affairs, , Solomianska Square, 1, Kyiv, 03035 email: komnatnyi@ukr.net, phone: +380952802480, <https://orcid.org/0000-0002-2124-2047>

CONNECTION OF THE WORLDVIEW EXPECTATIONS OF CITIZENS TO THE HOUSING POLICY OF THE STATE

Abstract. The development of worldview expectations of citizens is a natural, orderly and inevitable changes in the perception of the subject, to have the right to the object, due to the tendency of constant social transformations.

The worldview expectations of citizens for the realization of their right to housing combine the theory of the nature of things, the philosophy of values and the theory of forms of being as phenomenological concepts of law and consist of the legal consciousness of each individual separately and society as a whole.

When analysing studies of the worldview expectations of citizens with any state policy, including housing, one should consider the natural duality of each person, which requires an integrated approach to considering the problem of the functioning of interrelated factors, namely: society, the system of legal norms, personality, human internal perception of real and the actual actions of the subjects of the relevant regulations.

In modern conditions, the worldview and legal thinking in Ukrainian society is undergoing a process of transformation from a system of socialist perception of mutual obligations to democratic principles of the development of political perception, considering the European integration course of the country, therefore, it is at a transformational stage.

Insufficient housing has traditionally been a powerful potential source of dissatisfaction for citizens living in post-Soviet countries. This is largely due to the legacy of the Soviet system when the state provided housing to families based on non-market principles. Another reason is the traditional shortage of housing in the Soviet era. One way or another, the housing affordability situation remains a pressing political issue.

People who are dissatisfied with their housing situation are more likely to be critical of the country's government, while home and apartment owners are more susceptible to government support. Among the potential sources of instability in post-Soviet Eurasia, researchers have traditionally paid much more attention to general economic problems and political conflicts. However, the tension created by the unresolved housing issue is a long-term challenge, which is dangerous to ignore.

The paternalistic hopes of a large part of the population of Ukraine (as well as the entire post-Soviet space) for the decisive role of the state in providing citizens with housing are still preserved. To some extent, such sentiments are supported by the social orientation of the current Constitution of Ukraine, adopted in this form in 1996 as a political compromise. Nevertheless, the norms of the Basic Law are the norms of direct action.

Whether the state creates such conditions in practice can be asked of families who for decades have been almost without advancing in the queues for housing in local authorities.

Keywords. Housing policy, housing conditions, worldview expectations, housing, housing programs, mortgage loan, rental housing, government support.

Постановка проблеми. Незважаючи на високий відсоток (понад 90%) житлового фонду, який перебуває у приватній власності громадян України, рівень забезпеченості житлом залишається на невисокому рівні (менше 25 квадратних метрів на одного громадянина). Також сприйняття права на житло, а саме зобов'язання держави в забезпеченні такого права, глибоко вкорінене у свідомість значної частини суспільства через десятиріччя реалізації радянської системи житлової політики. З метою напрацювання нової стратегії державної житлової політики постає необхідність у дослідженні світоглядних очікувань українців щодо житлової політики держави.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми психологічного сприйняття права на житло і забезпеченості житловими умовами в останні роки досліджують низка науковців, зокрема Віктор Шишкін, Елла Лібанова, Олександр Непомнящий, Ганна Христова та інші. Дослідження у сфері житлової політики проводять низка вітчизняних і міжнародних організацій. Одним з останніх досліджень світоглядних очікувань громадян від житлової політики держави було проведене спільно Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву і Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи.

Мета статті – дослідити настрої громадян та їхні сподівання від реалізації державної житлової політики. Визначити взаємозв'язок між сподіваннями громадян та реальними діями держави в частині забезпечення права на житло, виявити наявність патерналістичних настроїв в суспільстві. За результатами дослідження, запропонувати напрями модернізації державної житлової політики з врахуванням настроїв в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Формалізованою і, по суті, загальноприйнятою є така дефініція правосвідомості – це вид (форма) суспільної свідомості, що охоплює сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій і концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують ставлення людини, суспільних груп і суспільства загалом до чинного чи бажаного права, форм і методів правового регулювання [1].

Метою одного з останніх досліджень, проведеного Державним фондом сприяння житловому будівництву спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, є вивчення і узагальнення думок українців щодо їх очікувань від житлової політики держави [2].

Відсоток тих, хто повністю або скоріше задоволений своїми житловими умовами, становить 64,7% (рис.1).

Попри те, що більшість так чи інакше задоволена своїми житловими умовами, лише 16,4% респондентів зазначили, що не бажають або не мають потреби їх покращувати. Можна виділити чотири напрямки можливого покращення житлових умов для опитаних: 34,3% хотіли б зробити ремонт у житлі, в якому вони зараз проживають; 27,9% хотіли б переїхати в окреме житло; 25,7% – менше платити за своє житло; 25,3% потребують більшого за площею житла (з більшою кількістю кімнат) (рис.2).

Не бажають покращувати свої житлові умови лише респонденти, які повністю ними задоволені: серед цієї категорії 83,2% не хочуть або не мають потреби покращувати свої житлові умови. Серед респондентів, які швидше задоволені житловими умовами, більшість (55,1%) хотіли б зробити ремонт у тому житлі, у якому зараз мешкають. Серед респондентів, які швидше задоволені житловими умовами, основні напрямки їхнього покращення – переїзд у більше за площею житло (39%) і переїзд до окремого житла (33,6%). Серед респондентів, повністю незадоволених своїми житловими умовами, спостерігаються схожі тенденції: більшість опитаних у цій категорії (64,3%) бажають переїхати до окремого житла, а 49,1% опитаних хотіли би переїхати у більше за площею житло (рис.3).

Рівень задоволеності житловими умовами суттєво різниться у респондентів, які мешкають у власному житлі, й у тих, хто проживає в орендованому житлі. Серед тих, хто проживає у власному житлі, відсоток повністю або швидше задоволених житловими умовами складає 73,3%. Серед тих, хто проживає в орендованому житлі, цей показник становить 9,5% (рис.4).

Понад половина опитаних (52%) надали би перевагу проживанню в окремому будинку, якби у них був такий вибір (рис.5).

Серед труднощів, пов'язаних з неналежними житловими умовами, на перший план виходять: відтермінування народження дитини/дітей (цю проблему відзначили 32% опитаних), проблеми з фізичним і психологічним здоров'ям (31,3%), невпевненість у завтрашньому дні (26,5%), відсутність особистого простору (22,7%) (рис.6).

При цьому 47,3% опитаних заявили, що не вбачають можливим придбати житло без підтримки держави чи/або доступного іпотечного кредиту у найближчі 10 років. На незважених даних цей відсоток є ще вищим – 63,7%, такий результат пов'язаний з тим, що в результаті зважування зросла частка власників житла, для яких придбання власного житла не є актуальним: 1,8% на незважених даних і 26,1% на зважених даних (рис.7).

Близько третини опитаних респондентів хотіли б отримати від держави допомогу у вирішенні житлових проблем: 21,2% відповіли ствердно на це запитання, ще 13,4% хотіли б отримати допомогу / взяти участь у державних житлових програмах, але нічого не знають про такі можливості. 28,6% опитаних хотіли б отримати допомогу від держави, але не підпадають під критерії чинних житлових програм (рис.8).

Більшість опитаних (76%) вважає, що житлова політика України не відповідає потребам громадян (рис.9).

Це питання слід розглядати крізь призму патерналістських настроїв населення. Найвищий відсоток тих, хто вважає, що державна політика України не відповідає потребам громадян, спостерігається серед респондентів,

переконаних, що забезпечення житлом громадян є відповідальністю держави (88,4%). Для порівняння: серед тих, хто переконаний, що забезпечення житлом – це відповідальність самих громадян, цей відсоток складає 18,2%. У цій категорії 23,6% переконані, що державна політика України відповідає потребам громадян (рис.10).

На думку більшості опитаних (63,6%), для забезпечення громадян України житлом держава повинна у першу чергу надавати кредити на придбання житла під низьку відсоткову ставку. Розподіл відповідей на це запитання вселяє оптимізм, адже такі результати свідчать про незначну поширеність патерналістських настроїв серед громадян України: лише 9,2% опитаних вважають першочерговим завданням держави у сфері житлової політики надання житла у власність безкоштовно (рис.11).

В очікуваннях респондентів щодо державної житлової політики не спостерігається суттєвих відмінностей між чоловіками і жінками, але простежуються відмінності за віком. Усі респонденти, які вважають, що держава не повинна забезпечувати громадян житлом, належать до вікової групи 18-29 років: у межах цієї вікової групи частка респондентів, які поділяють таку думку, складає 15,4%. При цьому частка респондентів, які вважають, що держава повинна надавати громадянам орендне житло за доступними цінами, найвища у віковій групі 50-59 років, а серед респондентів у віці 18-39 років взагалі ніхто не обрав цю альтернативу (рис.12).

Це відкриває перспективи для реформування й удосконалення державної житлової політики в Україні, адже українці готові покращувати свої житлові умови власними силами – за допомогою держави. 69,5% опитаних

вважають, що забезпечення громадян України житлом – частково відповідальність держави, а частково самих громадян (рис.13).

Серед опитаних, які вважають, що держава повинна брати участь у забезпеченні громадян житлом (повністю або частково), більшість зазначає, що держава насамперед має надавати кредити на покупку житла під низьку відсоткову ставку: 53,1% серед тих, хто вважає, що забезпечення житлом – це повністю відповідальність держави, і 67,7% серед тих, хто вважає, що держава відповідає за це частково.

Також серед тих, хто вважає, що держава повністю відповідає за забезпечення громадян житлом, суттєво вищий порівняно з іншими опитаними відсоток переконаних у тому, що держава насамперед має надавати житло у власність безкоштовно (30,2%) (рис.14).

Висновки. До відповідей респондентів, зібраних у цьому дослідженні, була застосована процедура статистичного зважування. Статистичні ваги розраховано на основі зовнішньої інформації, у якості якої використано дані репрезентативного всеукраїнського Обстеження умов життя домогосподарств [3]. У результаті суттєво підвищено репрезентативність результатів дослідження «Зв'язок світоглядних очікувань українців з житловою політикою держави». Усі висновки базуються на зважених даних. Загалом респонденти добре поінформовані щодо державної житлової політики: 62% зазначають, що знайомі з житловою політикою України й володіють інформацією щодо чинних житлових програм. Високий рівень поінформованості може бути пов'язаний з передпредставленням у вибірці осіб, незадоволених своїми житловими умовами. Тобто тих, хто цікавиться державними

житловими програмами, адже для них це питання є актуальним. При цьому більшість опитаних оцінюють державну житлову політику критично: 76% вважають, що житлова політика України не відповідає потребам громадян.

На думку більшості опитаних (63,6%), для забезпечення громадян України житлом держава повинна насамперед надавати кредити на придбання житла під низьку відсоткову ставку. Тут варто відзначити незначну поширеність патерналістських настроїв серед населення України: лише 9,2% опитаних вважають першочерговим завданням держави у сфері житлової політики надання житла у власність безкоштовно. При цьому понад 7% вважають пріоритетним напрямом надання орендного житла на пільгових засадах.

Серед тих, хто мешкає в орендованому житлі, – вкрай низький відсоток задоволених житловими умовами. Респонденти очікують державної допомоги у першу чергу у придбанні власного житла. Довгострокове проживання в орендованому житлі не вважається прийнятним, таке житло розглядається лише як тимчасовий варіант.

Щоб вести мову про можливу імплементацію доступного орендованого житла у державну житлову політику, потрібні окремі дослідження з цього питання, спрямовані на вивчення причин ставлення до проживання в орендованому житлі. За результатами цього дослідження основною причиною, яка стримує опитаних від оренди, є небажання жити в чужому житлі. До прикладу, частка тих, хто боїться наштовхнутися на шахраїв, переймається через спонтанне виселення чи не хоче підлаштовуватися під умови орендодавця, є значно нижчою. Тут може йтися про певний психологічний бар'єр або глибоко вкорінений

стереотип щодо того, що житло має обов'язково перебувати у приватній власності. Подальші дослідження зможуть дати відповідь на це питання, але вже на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що такий напрям державної житлової політики, як доступне орендоване житло, потребує потужної інформаційної кампанії, без чого він не буде сприйматися населенням як можливий варіант вирішення його житлових проблем.

Та все ж серед тих, хто готовий проживати в орендованому житлі тривалий час, суттєво вищий відсоток незадоволених житловими умовами порівняно з іншими категоріями респондентів. Тобто орендоване житло може бути прийнятним варіантом покращення житлових умов, якщо ці умови є вкрай несприятливими.

Орендоване житло для тимчасового проживання є найбільш прийнятним для наймолодшої вікової групи (18-29 років). Також серед наймолодшої вікової групи найбільший відсоток тих, хто не визначився з відповіддю на питання щодо іпотечного кредиту. При цьому серед цієї вікової групи найвища частка тих, хто хотів би отримати допомогу від держави у вирішенні житлових проблем, але нічого не знає про такі можливості. Можна зробити висновок щодо необхідності проведення інформаційної кампанії, орієнтованої на цю вікову групу, призначеної донести інформацію про релевантні для молоді напрямки державної житлової політики.

Значний відсоток респондентів готові придбати житло в іпотеку. До того ж серед очікувань щодо житлової політики держави переважає надання кредитів на покупку житла з низькою відсотковою ставкою: саме це, на думку більшості опитаних, має у першу чер-

гу робити держава для забезпечення громадян України житлом. Серед тих, хто готовий оформити іпотеку, 64,5% готові сплачувати за іпотечним кредитом від 20% до 40% місячного доходу. Такі наміри можна вважати реальними, а не декларативними, адже 55,1% цієї групи респондентів вже зараз сплачують від 20% до 40% доходу на утримання житла.

Найвищий відсоток тих, хто хотів би оформити іпотечний кредит, спостерігається у віковій групі 40-49 років. Для цієї ж вікової групи характерне найгірше ставлення до орендованого житла (70% взагалі не готові там проживати). Для таких респондентів власне житло є потужним стримуючим фактором від еміграції за кордон. Найвища частка готових оформити іпотечний кредит – серед мешканців

східного макрорегіону (Донецька, Луганська, Харківська області).

Загалом найбільш суттєві відмінності в очікуваннях респондентів щодо державної політики, а також у намірах взяти участь у державних житлових програмах простежуються між власниками житла і орендарям (відмінності за статтю, віком, регіоном проживання є менш значними). Тому житлова політика держави, спрямована на ці дві категорії населення, має бути диференційована. Якщо орендарі орієнтовані насамперед на придбання житла (більшість їх очікує допомоги від держави у цьому, бо не можуть придбати житло самотужки), то власники житла потребують розширення житлової площі, ремонту у їхньому житлі.

Рис. 1. Рівень задоволеності житловими умовами, %

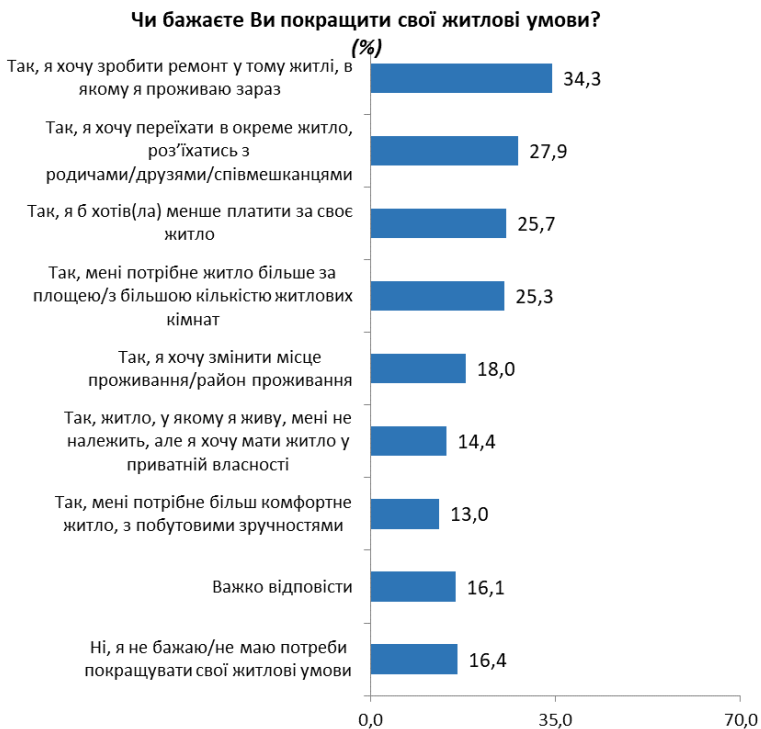

Рис.2. Бажані Напрями покращення житлових умов, у % до всіх опитаних

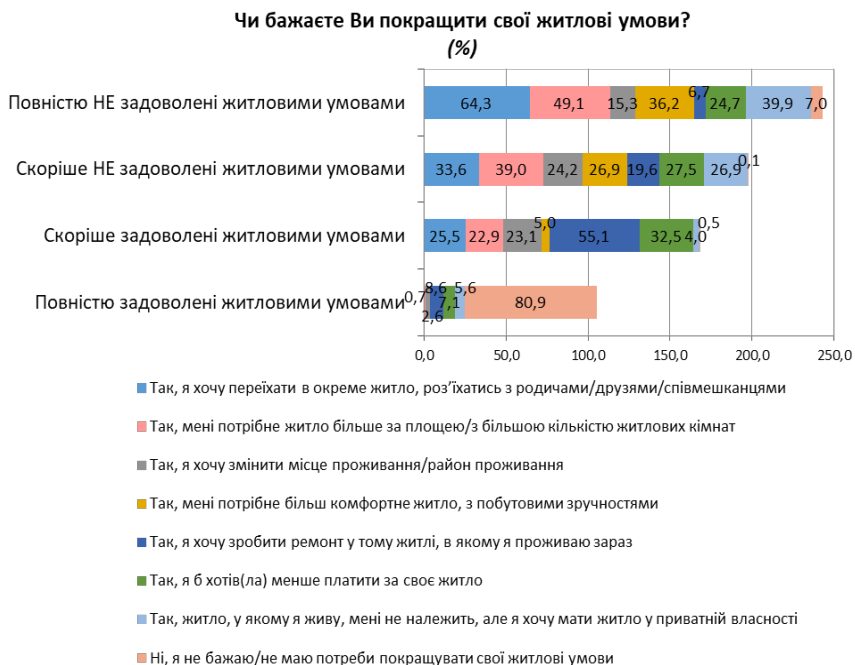

Рис.3. Напрями покращення житлових умов залежно від рівня задоволеності житловими умовами, %

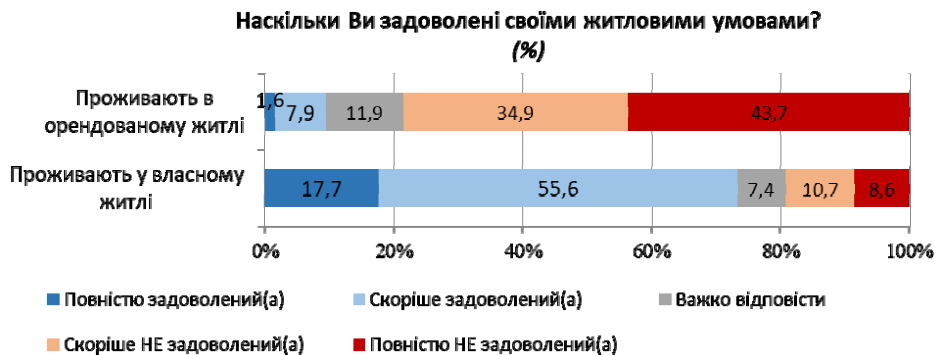

Рис.4. Рівень задоволеності житловими умовами у розрізі типу власності на житло, %

Рис.5. Розподіл респондентів за бажаним типом житла, %

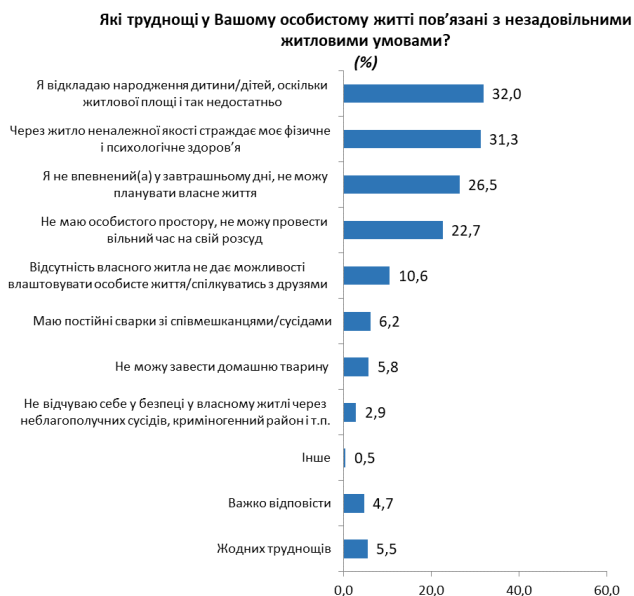

Рис.6. Труднощі в особистому житті, пов'язані з незадовільними житловими умовами, у % до всіх опитаних

Рис.7. Оцінка власних можливостей придбати житло без допомоги держави, у % до всіх опитаних

Рис.8. Розподіл респондентів за бажанням отримати допомогу від держави у вирішенні житлових проблем, %

Рис.9. Оцінка відповідності державної житлової політики в Україні потребам громадян, у % до всіх опитаних

Рис.10. Оцінка відповідності української державної житлової політики потребам громадян залежно від того, кого респонденти вважають відповідальними за забезпечення громадян житлом, %

Рис.11. Очікування (бажані напрями) щодо державної житлової політики у % до всіх опитаних

А що у першу чергу повинна робити держава для забезпечення громадян України житлом?
(%)

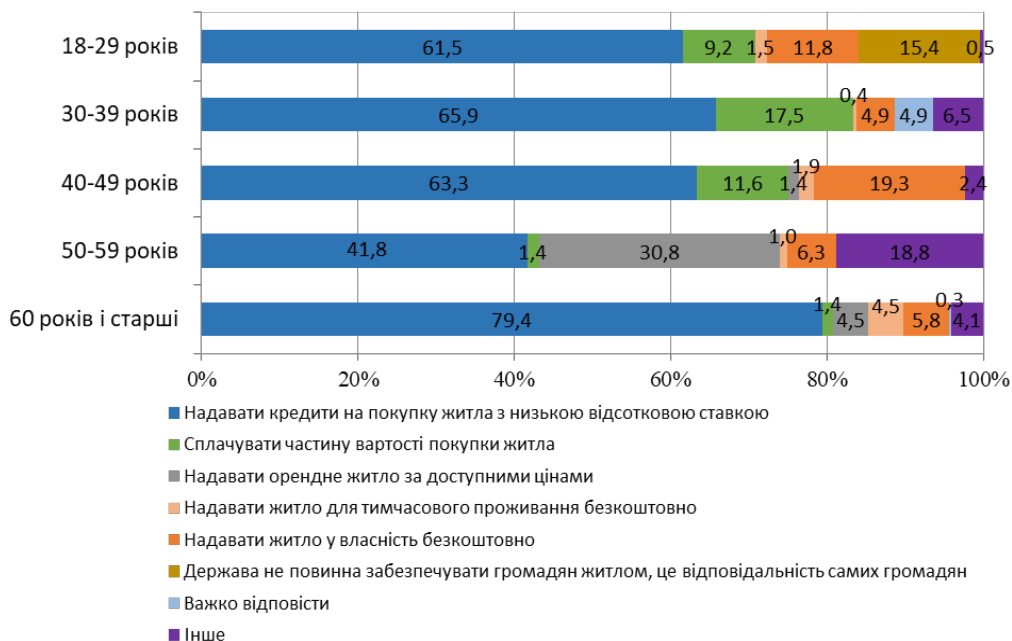

Рис.12 Очікування щодо державної житлової політики серед різних вікових груп, %

На Вашу думку, забезпечення громадян України житлом – це відповідальність держави чи відповідальність самих громадян?
(%)

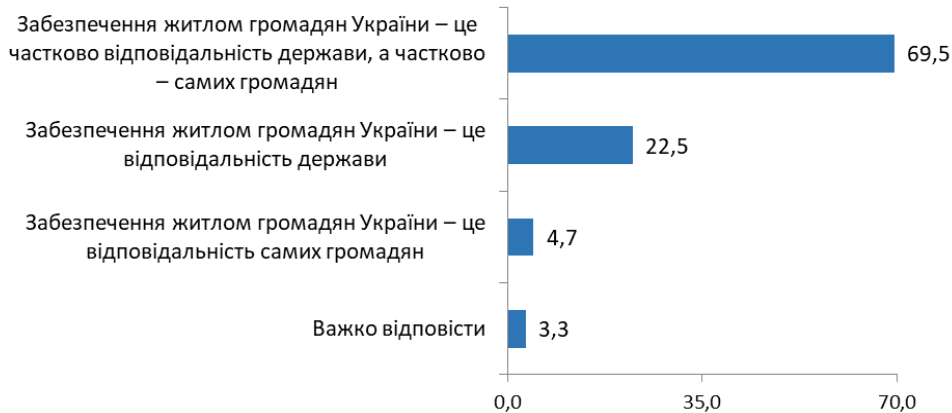

Рис.13. Розподіл респондентів за переконанням, хто є відповідальним за забезпечення громадян житлом, %

А що у першу чергу повинна робити держава для забезпечення громадян України житлом?

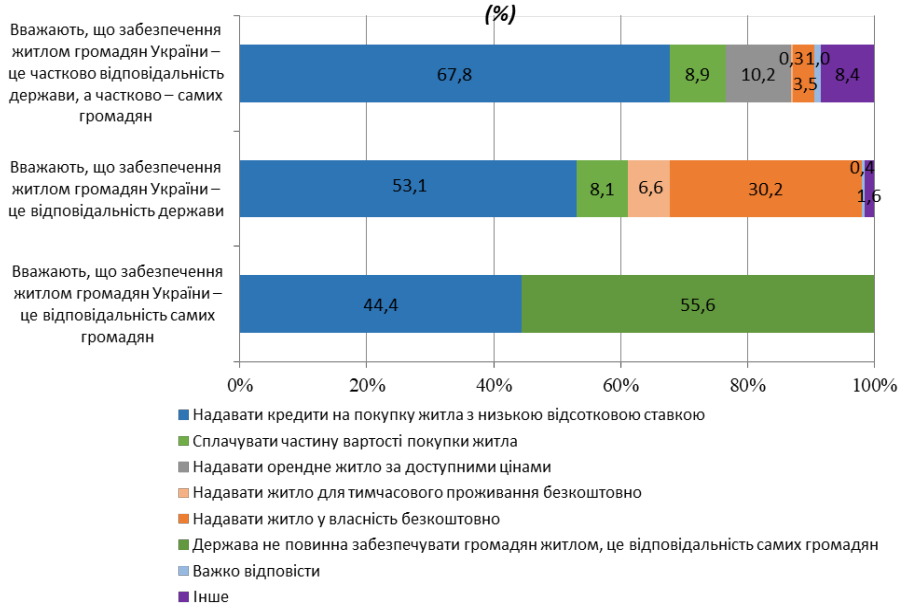

Рис. 14. Очікування щодо державної житлової політики залежно від того, кого вважають відповідальними за забезпечення громадян житлом, %

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Поляков А. В. Коммуникативная концепция права (генезис и теоретико-правовое обоснование): автореф. дис. на соискание уч. степени доктора юрид. наук.: спец.: 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / А. В. Поляков. – СПб., 2002.- 94с
- Зв'язок світоглядних очікувань українців з житловою політикою держави. Основні результати дослідження. <https://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentri/prezentatsii>
- Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання. https://idss.org.ua/arhiv/living_conditions.pdf

REFERENCES:

- Poljakov, A. V. (2002). Kommunikativnaja koncepcija prava (genezis i teoretiko-pravovoe obosnovanie) [Communicative concept of law (genesis and theoretical and legal justification)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. SPb: SPb [in Russian].
- Zv'jazok svitogljadnih ochikuvan' ukrainciv z zhitlovoju politikoju derzhavi. Osnovni rezul'tati doslidzhennja [The connection of worldview expectations of Ukrainians with the housing policy of the state. The main results of the study]. Retrieved from <https://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentri/prezentatsii> [in Ukrainian].
- Zhitlovi umovi naselennja: chinniki, suchasnij stan i politika reguljuvannja [Housing conditions: factors, current status and regulatory policy]. Retrieved from https://idss.org.ua/arhiv/living_conditions.pdf [in Ukrainian].